

MÜLEMMÂ'

rastlanır. Fars edebiyatının “zü'l-lisâneyn” şairleri arasında Bedfüzzaman Netanzî ile Ebû'l-Fazl Hasan b. Ali el-Bahre'vî ve Gaddâir-i Râzî'nin önemli yeri vardır. Daha sonra gelen birçok şair de bu türde şiir yazmıştır. Abdülvâsi-i Cebelî, Hâkânî-i Şîrvânî, Sa'dî-i Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hâfız-ı Şîrâzî bunlar arasında sayılabilir.

IX. (XV.) yüzyılda Ni'metullâh-ı Velî mülemma'larında Arapça ve Farsça yanında Türkçe'ye de yer vermiştir. Bu yüzyılda Kâsım-ı Envâr ile Abdurrahman-ı Câmî'nin de Farsça ve Arapça mülemma'ları vardır. X. (XVI.) yüzyılda Şerîf-i Tebrîzî ve Farsça, Arapça, Türkçe şiirleriyle oluşturduğu mülemma'larıyla Fuzûlî bu türün en önemli şairleridir. XI. (XVII.) yüzyılda Feyz-i Kâşânî ve daha sonraları Abdülvehhâb Neşât, Mirza Habîb-i Horasânî, Ebû'l-Hasan Mirza Kaçar gibi şairler mülemma' söylemiştir. Farsça şiir yazan pek çok Türk şairi de Farsça-Türkçe mülemma'lar kaleme almıştır. Edîbû'l-memâlik Ferâhânî (ö. 1917) Fars edebiyatında ilk defa bir Batı diliyle (Fransızca) mülemma' şiir yazmıştır. Aynı dönemde İrc Mirza şiirlerinde Fransızca kelime ve terkiplerin yanı sıra mısralara da yer vermiştir. Hindistan'da Feyzî-i Hindî Hintçe, Türkçe ve Farsça mülemma'larıyla tanınmıştır.

Türk edebiyatında mülemma' Ahmed Cevdet Paşa'nın, “O şehsüvâra ki sertâc ola bu Avrupa saç / Sezâ be-gîred eger ez diyâr-ı Mısır harâc” matlayla başlayan gazeli gibi daha çok bir beytin iki mısraı arasında ve genellikle bir şiirin tamamında uygulanmıştır. Manzum lugatlarda görüldüğü üzere iktibas olmamak kaydıyla aynı mısraın yarısını başka bir dilde söylemek mülemmaa benzerse de belâgatçılar bunu mülemma' saymamıştır.

Mülemma' söyleyecek şairlerin yabancı dile hâkimiyetleri kadar o dilin şiirine de vâkîf olmaları gerekir. Sa'dî-i Şîrâzî'nin Farsça-Arapça; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Molla Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin Farsça-Arapça ve Farsça-Türkçe mülemma'ları meşhurdur. Mevlânâ'nın, “Dâni ki men be-âlem yalnız seni sever men / Çün der-berem ne-yâyî ender gamet öler men” mülemmaı tanınmış bir örnektir. Her üç dilde divanı olan Fuzûlî, Türkçe-Arapça başarılı mülemma'lar söylemiş, hatta Türkçe divanının gazeliyyât bölümüne Hâfız-ı Şîrâzî'ye uymuş olmak için bir mülemma' beyitle başlamıştır (Kad enâre'l-ıšku li'l-uşşâki minhâce'l-hüdâ / Sâlik-i râh-ı hakîkat aşka eyler iktidâ). Kınalızâde Ali Çelebi'nin her

beyti ayrı dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) olmak üzere yazdığı na'tı da meşhur mülemma'lardandır. Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra Türkçe-Fransızca mülemma'lar denenmişse de bunlar birkaç fan-teziden ibaret kalmıştır.

Bazı şairler manzumelerinde yabancı dile söylenmiş bir beyit veya mısraa yer vermişlerdir. Burada söz konusu edilen mısra yahut beyit tazmin veya iktibas sanatından ayrı olarak şairin kendisi tarafından söylenir. Rûhî-i Bağdâdî'nin ünlü ter-kibendinin ikinci terkiyhânesi sonundaki vasıta beyti bu türdendir: “Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i elestim / Pîş ez-heme sâgar-keş ü pîş ez-heme mestim”. Bir mülemmanın başarısı ve güzelliği yazıldığı diller itibarıyla üslûp, anlam ve lafız bakımından birbirini tamamlamasına bağlıdır. Ebüssuûd Efendi'nin beyti buna güzel bir örnektir: “Şol dem ki hâke sala bizi sarsâr-ı ecel / İftah mine'cinâni riyâhan kubûrenâ”. Mülemmanın belli bir nazım şeklinde uygulanma kuralı yoksa da gerek Fars edebiyatında gerekse Türk edebiyatında şairler gazel ve bazan da kaside nazım şeklini tercih etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâga* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 107-108; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 262-263; Reşîdüddin Vatvât, *Hadâ'ıku's-sihr fi deká'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 63; Necef Kulî Mirza, *Dürre-i Necefi* (nşr. Hüseyin Âhî), [baskı yeri yok] 1362 hş., s. 160-161; Zehrâ-yi Hânleri [Kiyâ], *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 480-481; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 106; Cem Dilçin, *Örnekle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 506-507; Celâleddin Hümeî, *Fünûn-i Belâgat ve Şanâ'at-i Edebî*, Tahran 1363 hş., s. 146-148; L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 193; Kaya Bilgeçil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 270-271; Mahmud Yasin Halef, *Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî ve Mülemmat Türü* (yüksek lisans tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 101, ayrıca bk. tür.yer.; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 299; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2001, s. 267-268; Ziyâeddin Seccâdî, “Mülemma”, *Âyende*, IX/5, Tahran 1362/1983, s. 336-346; Hasan Aksoy, “Kınalızâde Ali Çelebi ve Mülemma' Na'tı”, *MÜFD*, sy. 5-6 (1993), s. 132-144; M. Câvid Sibâgyân, “Mülemma' Perdâzi der Şîr-i Fârsî”, *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXXII/3-4, Meşhed 1378 hş./1999-2000, s. 483-496; “Mülemma”, *TDEA*, VI, 467.

RIZA KURTULUŞ – İSKENDER PALA

MÜLHİD

(bk. İLHÂD).

MÜLK

(bk. MİLK; MÜLKİYET).

MÜLK

(الملك)

Maddî âlemin bütünü ve bunun üzerindeki hükümlerlik anlamında Allah'a ve insanlara nisbet edilen bir kavram.

Sözlükte “güç yetirmek, hâkimiyet kurmak, sahip olmak, tasarrufta bulunmak” mânasındaki **mülk** (**melk**, **milk**) masdarı Kur'an'da isim olarak “duyular âlemindeki bütün cisimleri kuşatan varlık alanı ve bunlar üzerindeki hükümlerlik” anlamında kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “mlk” md.; *Lisânü'l-'Arab*, “mlk” md.). Bu anlamıyla aynı kökten gelen ve daha çok gayb âlemini ve fizik ötesi alanları ifade eden **melekût** kavramından ayrılır (bk. MELEKÛT).

67. sûresi Mülk sûresi diye anılan Kur'an'da mülk kelimesi otuz iki yerde Allah'a nisbet edilir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “mlk” md.). Mülk kavramı zât-ı ilâhiyyeye atfen kullanıldığında O'nun tasarrufunda yer alan duyular âlemindeki bütün varlıkları ifade eder. Bununla beraber mülk Kur'an'da daha çok semâvât ve arza izâfetle Allah'a nisbet edilir. Birçok âyette göklerin ve yerin ve onların arasında bulunan her şeyin yani bütünüyle tabiat mülkünün Allah'a ait olduğu vurgulanır (meselâ bk. el-Bakara 2/107; Âl-i İmrân 3/189; el-Mâide 5/17-18, 120). Ayrıca mülkte Allah'a ortaklığın söz konusu olmadığı (el-İsrâ 17/111; el-Furkân 25/2), Cenâb-ı Hakk'ın bütün mülkün sahibi bulunduğu ve onu dilediğine verip dilediğinden aldığı (Âl-i İmrân 3/26) belirtilir.

Öte yandan Kur'an'da önceki peygamberlere ve bazı şahsiyetlere “hükümlerlik ve saltanat” anlamında mülk verildiği açıklanmıştır. Hz. İbrâhim'in soyuna (en-Nisâ 4/54), Hz. Yûsuf'a (Yûsuf 12/101), Dâvûd'a (el-Bakara 2/251; Sâd 38/20), Süleyman'a (el-Bakara 2/102; Sâd 38/35), Nemrud'a (el-Bakara 2/258), Firavun'a (ez-Zuhruf 43/51) ve Câlût'la savaşmak üzere İsrâiloğulları'ndan Tâlût'a (el-Bakara 2/247) mülk verildiği belirtilmektedir. Bazı âyetlerde sonsuz mülkü elde edeceklerini söyleyerek şeytanın Âdem ve Havvâ'yı yasak ağaçtan yemeleri için kandırdığı zikredilir (Tâhâ 20/120-121). Ayrıca âhiret hayatındaki cennet tasvirleri yapılırken ora-

da hangi taraftan bakılırsa bakılsın çok sayıda nimet ve büyük bir mülk (ihtişam) görüleceği belirtilir (el-İnsân 76/20).

Çeşitli hadis kaynaklarında mülk kavramı Allah'a nisbet edilir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "mlk" md.). Özellikle Hz. Peygamber'in dualarında, ayrıca hac ibadetinin uygulanışı sırasında hamd, nimet ve mülk Allah'a ait olduğunu ifade eden "telbiye" metninde çokça tekrarlanmaktadır (Buhârî, "Hac", 13; Müslim, "Hac", 19-21). Esmâ-i hüsnâdan birinin "mâlikül-mülk" olduğu da (Tirmizî, "Da'avât", 82) bilinmektedir.

Müfessirler âyetlerde geçen "göklerin ve yerin mülkü" sözünün Allah'ın varlıklar üzerindeki hâkimiyetinin kuşatıcılığına ve bunun bütün kâinatı içine aldığına işaret ettiği konusunda müttefiktir. Mülkün yerle ve göklerle bağlantılı kılınması daha çok insan bilgisinin onlarla sınırlı olması sebebiyledir. Aslında Cenâb-ı Hakk'ın varlık âlemi üzerindeki hakimiyet ve tasarrufu sonsuz olup her şeyi kapsamaktadır. Allah gerek hükümlerlik gerekse servet şeklinde mülkünden insanlara da vermiştir; ancak onların mülk üzerindeki hâkimiyetleri aslı olmayıp dolaylı, sınırlı ve geçicidir. Kur'an bu gerçeğin kıyametin koştugu gün ortaya çıkacağını haber vermektedir: "Bugün mülk kime aittir? Elbette hâkimiyetini her konumda geçerli kılan tek Allah'a" (el-Mü'min 40/16).

Mülk kavramı hakkında müstakil risâleler kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Ebû Muhammed Nûreddin et-Tebrîzî'nin *Risâletü'd-devâ'ir fi'l-mülki ve'l-melekût* (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 191), Tâhir b. Ahmed en-Neccâr'ın *el-Yâkût fi tesbîhi'l-mülk ve'l-melekût* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1216), Aziz Neseffî'nin *Risâle der Beyân-i Mülk ve Melekût* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1095), Akkoyunlu Ahmedî'nin *Risâle fi'l-mülki ve'l-melekût*, Ebû İshak el-Meymûnî'nin *Keşfü'l-ğîâ' 'an tefsîri kavlihî te'âlâ: "Lillâhi mülkü's-semâvâti ve'l-arz"* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 336) ve Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Risâle fi kavlihî te'âlâ: "Kulî'llâhümme mâlike'l-mülk"* (İstanbul 1302) adlı eserleri sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râğb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "mlk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; Buhârî, "Hac", 13; Müslim, "Hac", 19-21; Tirmizî, "Da'avât", 82; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 673-676; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004, I,

79-80, 259; II, 133; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Tahran, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), III, 234; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 462-463; M. Plessner, "Mülk", *İA*, VIII, 797-798; a.m.f., "Mülk", *EP* (İng.), VII, 546-547.

M. SAİT ÖZERVARLI

MÜLK

(الملك)

Özel mülkiyete tâbi arazi.

Sözlükte "bir şeye sahip olmak, tasarrufta bulunmak" mânasındaki **mülk** (**melk**, **milk**) kökünden isim olan kelime "kişinin sahip olduğu, kendi başına tasarrufta bulunduğu mal" demektir. Ayrıca Allah'a nisbetle "bütün maddî varlık alanı ve bunun üzerindeki hükümlerlik", insanlara nisbetle "siyasî hâkimiyet ve iktidar" mânası taşır. Genelde kişinin ferdî mülkiyetinde yer alan menkul ve gayri menkul malların tamamını kapsayan mülk kelimesi (çoğulu: emlâk), dar anlamda "mülk arazi" (arâzî-i memlûke) terkinin kısaltılmış şekli olarak sadece toprak için kullanılır (kavramın fıkıhtaki kapsam ve mahiyeti için bk. **MÜLK**; **MÜLKİYET**).

Topraklar İslâm hukukunda mülkiyet ve tasarruf yetkisi bakımından memlûke (mülk), beytûlmâl arazisi (vakıf, mîrî, mîrîye-i mevkûfe), mevkûfe, metrûk, mevât; alınacak vergi yönünden öşriyye ve harâciyye gibi çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur. Beytûlmâl arazisi için bazı hukukçuların kullandığı "vakıf" (mevkûfe) tanımı, vakfın yaygın olarak bilinen anlamıyla ilgili olmayıp bu arazi üzerinde kimsenin mülkiyetinin bulunmadığı ve işletmeden sağlanacak gelirin toplumun ortak ihtiyaçlarına harcanacağı mânasındadır. Mülk arazi hem rakabesi hem tasarruf hakkı şahıslara ait olan topraktır. Bunun sahipleri arazi üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir; toprağı kullanabilir, hukukî ve tabii semerelerinden faydalanabilir, araziyi satabilir, kiralayabilir, vakıf, vasiyet gibi her türlü hukukî işleme konu edebilir. Miras yoluyla intikal edebilen bu arazi rehin, hibe ve şüf'a gibi hukukî işlemlere de konu olur. Sahipleri mirasçı bırakmadan vefat ederse mîrî arazi haline gelir. Ancak arazinin devlete intikal etmesi için sahibinin mirasçısız ölmesi yeterli görülmeyp aynı zamanda vasiyetnâme de bırakmamış olması gerekir. Mülk arazi tek kişiye ait olabileceği gibi müşterek mülkiyete de konu edilebilir.

İslâm hukukunda arazinin statüsünü belirleyen esas faktör bu arazinin İslâm

devletinin hâkimiyetine geçiş biçimiyle yaından ilgilidir. Müslüman hukukçular arazinin barış veya savaş yoluyla ele geçirilmesine göre bazı ayırımlar yapmıştır. Ahali İslâmiyet'i benimsemiş olan toprakların mevcut sahiplerinin özel mülkü olarak kalacağı konusunda hukukçular görüş birliği içindedir. Devlet bu topraklardan elde edilen mahsûlden öşür alır; bu sebeple öşür toprakları (arâzî-i öşriyye) adıyla anılır. Barış yoluyla elde edilen toprakların sahipleri İslâmiyet'i benimsemezse arazinin statüsü antlaşma şartlarına göre şekil kazanır. Bu toprakların mülkiyeti ya eski sahiplerinde bırakılır veya kuru mülkiyeti devlete alıkonularak tasarruf hakkı yerli ahaliye terkedilir. İlk durumda bu topraklardan haraç alınır ve arâzî-i harâciyye kapsamında değerlendirilir. Bu haraç cizye hükmünde olup sahiplerinin Müslümanlığı kabul etmesi halinde düşer. İkinci durumda arazi müslümanların ortak malı olarak devletin mülkiyetinde kalır (beytûlmâl veya vakıf arazisi), bundan alınacak haraç ücret (kira) hükmünde olduğundan sahibinin ihtidâ etmesi halinde de düşmez.

Savaş yoluyla elde edilen topraklara gelince hukukçular devlet başkanının bu arazileri gazilere dağıtacağı, ancak onların kendi istekleriyle vazgeçmeleri halinde kamuya tahsis edebileceği, devlet başkanının tahsisine gerek kalmadan fetihle birlikte doğrudan beytûlmâl arazisi haline geleceği, devlet başkanının gazilere dağıtma veya kamuya tahsis konusunda tercih hakkına sahip olduğu, devlet başkanının bu iki şikka ilâveten yerli gayri müslim halka mülk topraklar olarak tahsis konusunda tercih hakkı bulunduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Gazilere dağıtılıp mülk arazi haline getirilen topraklar öşriyye, gayri müslim halkın elinde bırakılanlar harâciyye olur. Arazinin çıplak mülkiyetinin devlete bırakılıp tasarruf hakkının halka verilmesi durumunda arazi beytûlmâl arazisi statüsü kazanır (ayrıca bk. **ARAZİ**).

Osmanlı padişahları ilk dönemlerden beri önemli başarılar gösteren askerî kumandanlara, vezirlere, önde gelen ulemâya, tekke ve zâviye şeyhlerine fethedilen topraklardan mülk olarak tahsiste bulunmuşlardır. Bilhassa ilk devirlerden itibaren bu yolla yapılan temlikler zamanla çoğalmış, Fâti Sultan Mehmed askerî ihtiyaçları sebebiyle bu tür mülk ve ayrıca vakıf haline getirilmiş toprakların önemli bir bölümünü timar arazisi haline getirmiştir. Bu durum devlet başkanına yetki taniyan hukukî prosedürün bir sonucudur. Daha